

Rasprava o trofaznoj kohezijskoj politici i njene implikacije za Europski odbor regija

Thomas Wobben

Ovaj članak razmatra aktualnu debatu o reformi kohezijske politike i objašnjava opažanje, temeljeno na pet dosadašnjih ciklusa višegodišnjeg financijskog okvira, da se ta debata odvija u tri različite faze. Članak također daje i kratki prikaz specifične uloge Europskog odbora regija u toj debati te pregled onoga što se može očekivati u bliskoj budućnosti

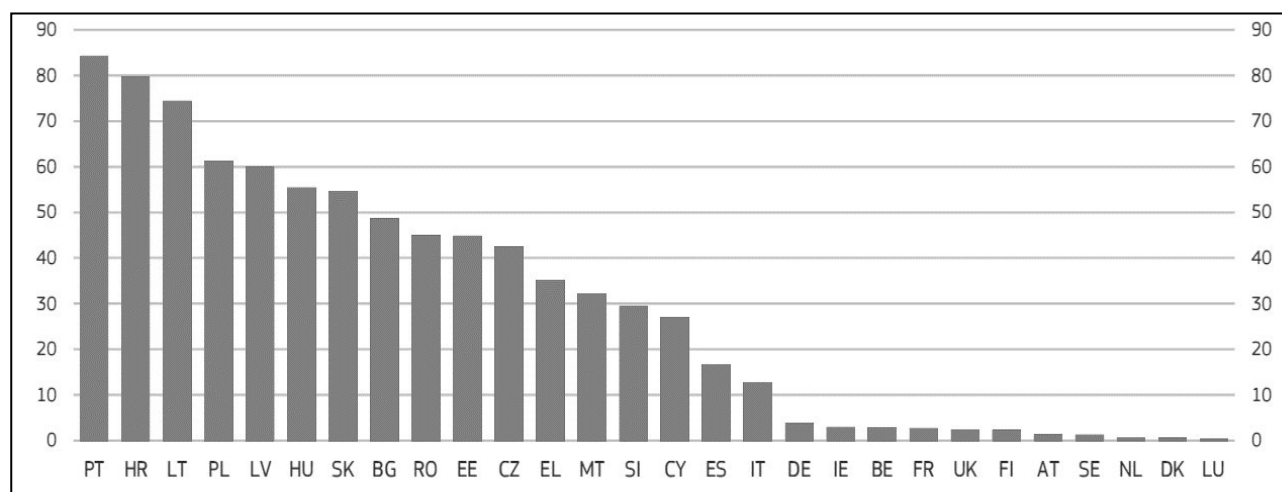
S ukupnim proračunom od 351 milijardu eura u razdoblju financiranja 2014.-2020., kohezijska politika predstavlja otprilike trećinu proračuna EU-a (dalje: europski proračun) i glavni je instrument EU-a za dugoročne investicije. Svakih sedam godina, debata o budućnosti ove politike usko je povezana s raspravama o Višegodišnjem financijskom okviru EU-a (VFO), kojeg države članice prema članku 312, stavku 2 *Ugovora o funkcioniranju Europske unije* (UFEU) moraju usvojiti jednoglasno (MVEP, 2018: 180).

Ovaj članak razmatra aktualnu debatu o reformi kohezijske politike i objašnjava opažanje, temeljeno na pet dosadašnjih ciklusa višegodišnjeg financijskog okvira, da se ta debata odvija u tri različite faze. Članak također daje i kratki prikaz specifične uloge Europskog odbora regija u toj debati te pregled onoga što se može očekivati u bliskoj budućnosti.

Kohezijska politika kao glavna investicijska politika EU-a

Kohezijska politika provodi se putem većeg broja namjenskih fondova kao što su Europski fond za regionalni razvoj, Europski socijalni fond i Kohezijski fond. Oni se provode sustavom zajedničkog upravljanja EU-a s jedne strane te nacionalnih i regionalnih razina s druge strane, a sufinancirani su nacionalnim i regionalnim sredstvima. Oni igraju ključnu ulogu u javnim investicijama mnogih država članica (*Grafikon 1*), kako se to vidi u *Sedmom izvješću o gospodarskoj, socijalnoj i teritorijalnoj koheziji* (Europska komisija, 2017a).

Thomas Wobben je ravnatelj Ravnateljstva C – zakonodavni poslovi 2 u Glavnom tajništvu Europskog odbora regija. Sve izneseno u tekstu predstavlja osobno stajalište autora, a ne službeni stav institucije u kojoj je zaposlen. E-pošta: thomas.wobben@cor.europa.eu

Grafikon 1. Financiranje kohezijske politike kao procijenjeni udio u javnim investicijama, 2015.-2017.

Izvor: Eurostat, DG REGIO.

Opći je cilj te politike je prema članku 174 UFEU-a "smanjiti razlike među različitim regijama i zaostalost regija u najnepovoljnijem položaju" (MVEP, 2018: 124) te "promicanje i podupiranje 'ukupnog skladnog razvoja' njezinih država članica i regija" (Europska komisija, 2018a).

Imajući u vidu njezin udio u sveukupnom europskom proračunu, njezine specifične mehanizme provedbe i njezin tematski fokus, kohezijska politika često je predmet pomnog kritičkog promatranja (v. Marzinotto, 2012; Begg i dr., 2018). Kritičari ju često karakteriziraju preširokom, presporom i previše zamršenom, s premalo trajnih učinaka u državama članicama i regijama.

Stoga iznenađuje da je kohezijska politika zadnjih desetljeća uspjela zadržati svoju dominaciju u europskom proračunu. Objašnjenje za to možda se krije u načinu na koji je politička debata strukturirana.

Trofazni model debate o budućnosti kohezijske politike

Kao što je već navedeno, svakih sedam godina, države članice dogovaraju se oko VFO-a koji uspostavlja najviše gornje granice izdataka za cijelu Uniju. Kohezijska politika ima posebnu ulogu u tom kontekstu, ne samo zbog svog udjela u europskom proračunu, već i zato što se veliki dijelovi fondova distribuiraju putem unaprijed definiranih nacionalnih iznosa. Zato debata o budućnosti kohezijske politike predstavlja jedno od glavnih bojnih polja u raspravi i odlučivanju o VFO-u.

Od 1988. godine, takvih je ciklusa bilo pet [takozvani prvi Delorsov paket (Europska komisija, 2008: 51ff) pokrivao je samo petogodišnje razdoblje (od 1988. do 1992.), dok su svi ostali pokrivali sedmogodišnja razdoblja]. Tijekom tih ciklusa javnih politika, sličan se obrazac pojavio i kod debate o kohezijskoj politici. U toj se debati mogu definirati tri faze.

- Prva faza: Ubrzo nakon usvajanja pravila kohezijske politike, započinje rasprava o tome hoće li kohezijska politika doista biti opravdana u budućnosti. Kritičari je tada često

opisuju kao "staru politiku", koja premalo i prekasno reagira na stvarne izazove s kojima se EU suočava. Tu debatu obično pokreću znanstvenici koji se zalažu za revoluciju, a ne za evoluciju. U ovoj fazi, često se postavlja pitanje "Zašto bi morala postojati jaka kohezijska politika?" Na primjer, u svezi razdoblja financiranja 2007.-2013. godine, predsjednik Komisije pozvao je Andréa Sapira da istupi sa stručnim izvješćem pod nazivom *Agenda za Europu rasta* objavljenim u srpnju 2003. godine, u kojem se predlažu temeljite promjene u arhitekturi kohezijske politike (fond za konvergenciju za države članice koje zaostaju u razvoju, fond za gospodarski rast te fond za prestrukturiranje) (Sapir i dr., 2003). Što se tiče ciklusa 2014.-2020., Fabrizio Barca predstavio je svoje izvješće iz 2009. godine, *Program reformirane kohezijske politike: pristup usmjeren na konkretna područja za suočavanje s izazovima i ispunjavanje očekivanja Europske unije*, koji je usredotočen na međuigru lokalnih/regionalnih potreba s jedne i ciljeva europskih politika s druge strane (Barca, 2009).

- Druga faza: Negdje usred razdoblja financiranja, pozornost se obično seli s promatranja temeljite revizije na "realističniju" evoluciju kohezijske politike. U ovoj fazi, politička debata priznaje da je gospodarska, socijalna i teritorijalna kohezija jedan od ciljeva Unije (članak 3 stavak 3 *Ugovora o Europskoj uniji*, MVEP, 2018: 15), te da postoje značajne interesne skupine vezane za tu politiku. Bit te politike više se ne dovodi u pitanje, a debata se prebacuje na buduću fokus kohezijske politike s pitanjem: "Što bi kohezijska politika trebala financirati?" Za vrijeme ove faze, kohezijsko izvješće, kojeg Komisija mora izdavati svake godine jer to obveza prema članku 175 MFEU-a (MVEP, 2018: 124-125), često igra važnu ulogu u formiranju okvira za debatu. "Mišljenja o perspektivama" Europskog parlamenta i Europskog odbora za regije često igraju važnu ulogu u ovoj fazi, jer daju rane naznake o budućim prioritetima za kohezijsku politiku. Isto tako,

za vrijeme ove faze, šestomjesečna rotacija predsjedavanja Vijećem EU-a često ima za posljedicu da svaka članica predsjedateljica izdaje svoje mišljenje o perspektivama, provodi političke promjene među državama članicama i usvaja početne zaključke Vijeća o toj stvari.

- Treća faza: Znaci da započinje završna faza debate često se pojave kada Europska komisija da prijedloge za buduću koheziju, posebice kad se vodi rasprava o proračunskim implikacijama kohezijske politike. Ova faza je uvelike definirana pitanjem "Tko što dobiva od kohezijske politike?" Budući da se veliki dijelovi te politike unaprijed određuju pomoću niza indikatora i nacionalnih iznosa tijekom sedmogodišnjeg razdoblja financiranja, lako se može izračunati nacionalni povrat od uloženi sredstava koji, zajedno s nacionalnim izdvajanjima za Zajedničku poljoprivrednu politiku (ZPP), često predstavlja glavno bojno polje u sklopu debate. Promjena iznosa nacionalnih doznaka može se ostvariti uvođenjem novih pokazatelja ili uspostavljanjem novih apsorpcijskih limita kao postotaka nacionalnog BDP-a. Tijekom ove faze može doći do promjene strateških pozicija država članica. Onima koje su u prijašnjim fazama zahtijevale značajne promjene politike često je vrlo stalo da osiguraju dovoljan povrat za ono što njih zanima. To se vidi kad se u posljednjim satima odlučivanja o VFO-u na Europskom vijeću postigne dogovor oko takozvanih "poklona", odnosno odredbi o posebnoj raspodjeli (*special allocation provisions*) (v. Europsko vijeće, 2013: 19ff).

Uloga Europskog odbora regija tijekom triju faza

Europski odbor regija (OR) osnovan je u skladu s *Ugovorom iz Maastrichta* iz 1992. godine kao skup političkih predstavnika regionalne i lokalne samouprave, upravo u vrijeme kada je uloga kohezijske politike dodatno proširena stvaranjem Kohezijskog fonda i značajnim povećavanjem raspoloživih resursa. Otada se kohezijska politika i Odbor regija na neki način paralelno razvijaju, šireći područje svoje primjene, odnosno aktivnosti pri svakom novom koraku u integraciji i proširenju Unije. Stoga ne iznenađuje da OR ulaže mnogo vremena i političkih nastojanja u predstavljanje svojih stavova, naročito u početnim fazama debate o reformama – kao što to sljedeća mišljenja OR-a pokazuju:

- mišljenje OR-a o "stavovima regija i lokalnih vlasti o dogovorima za europsku strukturnu politiku nakon 1999. godine" od 19. studenog 1997. (Odbor regija, 1997),
- mišljenje OR-a o *Trećem izvješću o gospodarskoj, socijalnoj i teritorijalnoj koheziji* od 16. lipnja 2004. (Eur-Lex, 2004) te
- mišljenje OR-a o budućnosti kohezijske politike od 15. travnja 2010 (Odbor regija, 2010).

Ti početni stavovi pokazali su proaktivnu strategiju OR-a kao predstavničkog tijela lokalnih i regionalnih vlasti prema drugim institucijama. Mnogi od prijedloga sadržanih u tim mišljenjima broj 35 - rujan 2018.

našli su se u konačnim verzijama odluka. OR je aktivno sudjelovao i u pretvaranju kohezijske politike u prvu i dosad jedinu politiku EU-a u kojoj je načelo višerazinskog upravljanja utkano u osnovni pravni akt (članak 5 *Uredbe o zajedničkim odredbama*, Eur-Lex, 2013).

Debata o budućnosti kohezijske politike nakon 2020. godine

Aktualna debata o budućnosti kohezijske politike zasad slijedi sličan obrazac, iako su političke prilike i izazovi ponešto razlikuju:

- Junckerova Komisija nije bila previše fokusirana na kohezijsku politiku. U stvari, političke smjernice za Komisiju (*Novi početak za Europu: moj program za zapošljavanje, rast, pravednost i demokratske promjene*) nisu se uopće odnosile na kohezijsku politiku (Europska komisija, 2014). Umjesto toga, Junckerova se Komisija zalagala za Europski fond za strateška ulaganja kao ključni instrument svojega političkog programa i kao financijski instrument kojim upravlja Europska investicijska banka.
- Komisija nije oblikovala kohezijsku politiku kao dugoročnu investicijsku politiku s ciljem usvajanja dugoročnije razvojne strategije, kao što je to bio slučaj sa strategijom *Europa 2020* Barrosove Komisije (Europska komisija, 2010).
- Provedba kohezijske politike postala je toliko komplicirana da je veći broj njenih korisnika, pa čak i država članica, dao naslutiti da ih ta politika više neće zanimati, jer bi administrativni troškovi upravljanja fondovima bili veći od očekivanog povrata sredstava.
- Prihvaćanje programa išlo je izuzetno sporo zbog uvođenja novih mjera poput postupka imenovanja (članak 123 *Uredbe o zajedničkim odredbama*, Eur-Lex, 2013) i zbog sveukupne složenosti te politike.
- Skori izlazak Ujedinjenog Kraljevstva iz EU-a ostavit će prazninu u financijama EU-a. Posljedica toga bit će veliki pritisak da se izreže najveći dio europskog proračuna (kohezijska politika i zajednička poljoprivredna politika) kako bi se pokrpa proračun.

Kad se te specifične točke uzmu u obzir, tri faze mogu se definirati na sljedeći način.

Prva faza (od 2014. do početka 2017.) započela je neposredno nakon usvajanja zakonskog paketa krajem 2013. godine. Dok su organizacije poput Europskog centra za istraživanje javnih politika u Glasgowu predstavile dosta evolucijski pristup debati (Mendez i Bachtler, 2015), ostali su doveli u pitanje ulogu kohezijske politike i zahtijevali debatu "bez tabua" o budućnosti europskih financija.¹ Debata je dosegla kulminaciju s prezentacijom *Bijele knjige o budućnosti Europe* početkom 2017. godine (v. Europska komisija, 2017b). Predsjednik Komisije u knjizi predlaže ("činiti manje, ali učinkovitije") renacionalizaciju regionalne politike u sklopu četvrtog scenarija.² Taj prijedlog je izazvao opću konsternaciju u mnogim državama članicama, naročito na lokalnoj i regionalnoj razini.

Budući da kohezijska politika nije bila visoko na dnevnom

redu Junckerove komisije, ubrzo je postalo jasno da je potrebno sastaviti dugoročnu strategiju za europske gradove kako bi se pravovremeno suprotstavilo kritičarima kohezijske politike i kako bi se uspostavila "koalicija voljnih" koja bi udružila resurse i formirala saveze.

OR je stoga već u listopadu 2014. objavio sveobuhvatnu strategiju o debati o budućnosti kohezijske politike nakon 2020. godine tako što je poduzeo sljedeće:

- Osnovao je stručnu skupinu za budućnost kohezijske politike, koja se sastojala od vodećih predstavnika *think tankova*, OECD-ovih, regionalnih i nacionalnih stručnjaka, te je organizirao niz stručnih radionica;
- Naručio je dvije studije o budućim izazovima s obzirom na kohezijsku politiku (v. Pucher i dr., 2015a, 2015b);
- Sastavio je mišljenje OR-a o budućnosti kohezijske politike (Odbor regija, 2017a), koje je usvojeno u svibnju 2017. nakon temeljitih konzultacija i suradnje sa zastupnicima Europskog parlamenta, državama članicama i, prije svega, s gradovima, regijama i njihovim udruženjima.

Čineći to, OR je bio jedina europska institucija koja je već imala – na kraju prve faze – koherentan i temeljit stav o tome kako bi kohezijska politika trebala izgledati nakon 2020. godine.

Premda se početak druge faze (od sredine 2017. do sredine 2018.) ne može vezati za neki točan datum ili pojedinačni događaj, ona je svakako započela krajem proljeća 2017. godine, kada se i u Europskoj komisiji pokušalo izmijeniti okvir debate tako da se kohezijsku politiku više ne bi smatralo dijelom problema (opasnost od izdvajanja sredstava za pogrešne prioritete), već više dijelom rješenja za jaču Europsku uniju. Dokumenti za razmatranje, objavljeni nakon Komisijine *Bijele knjige*, naročito oni o svladavanju globalizacije (Europska komisija, 2017c) i o budućnosti europskih financija (Europska komisija, 2017d), daju konstruktivniju sliku uloge kohezijske politike.

U dokumentu za razmatranje o svladavanju globalizacije navodi se kako je

[i]z europskih strukturnih i investicijskih fondova, u kombinaciji s nacionalnim doprinosima, na raspolaganju je 67,6 milijardi eura za potporu regijama koje imaju strategije za pametnu specijalizaciju koje im pomažu da iskoriste svoje prednosti i omoguće uspon u vrijednosnom lancu, stimuliraju privatni sektor i usmjeravaju ulaganja na ključne prioritete i izazove, sprečavajući istovremeno odljev mozgova i trend napuštanja ruralnih područja (Europska komisija, 2017c: 19).

Ujedno se i naglašava da nejednaki utjecaj globalizacije zahtijeva pristup koji se razlikuje od mjesta do mjesta kada se rješavaju pitanja koja idu u korist ključnog elementa kohezijske politike.

U dokumentu za razmatranje o budućnosti financija EU-a, sljedećim se tekstom naglašava dodana vrijednost kohezijske politike:

A kada djelovanje na europskoj razini ide dalje nego što bi se moglo postići na nacionalnoj razini, stvara se i jasna

dodana vrijednost. To obuhvaća, primjerice: (...) ulaganja u okviru kohezijske politike ostvarena u jednoj regiji ili državi članici pridonose makroekonomskoj stabilnosti i povećavaju potencijala rasta u cijeloj Uniji (...) (Europska komisija, 2017b: 12).

U toj je fazi OR naročito blisko surađivao s Odborom za regionalni razvoj (REGI) u Europskom parlamentu (Hinton-Beales, 2014) da bi na vrijeme osigurao zajedničko razumijevanje ključnih budućih zahtjeva, a surađivao je i s državama članicama koje su predsjedale Vijećem EU-a da bi uspostavio temeljit dijalog s državama članicama, kao što je to bio slučaj za vrijeme poljskog predsjedanja Vijećem u drugoj polovici 2011. godine (v. PRES PL, 2011).

U OR-ovom mišljenju o budućnosti kohezijske politike predlaže se i stavljanje posebnog naglaska na formiranje širokog saveza za potporu kohezijskoj politici, o čemu je bilo riječi na prvoj radionici u svibnju 2017. (Odbor regija, 2017b) i što je rezultiralo osnivanjem Saveza za koheziju (*#CohesionAlliance*) u listopadu 2017. Taj je savez osnovan i kao reakcija na poziv povjerenica Crețu i Thyssen da se "(...) pokrene široka koalicija za jačanje vidljivosti kohezijske politike. Takva (a) koalicija bila bi otvorena predstavnicima lokalnih i regionalnih vlasti, privatnom sektoru i drugim korisnicima, poput organizacija koje predstavljaju zdravstveni ili obrazovni sektor" (Gotev, 2017).

Savez za koheziju osnovao je OR, zajedno sa šest teritorijalnih udruga koje predstavljaju pogranične regije (Udruga europskih pograničnih regija, AEBR), periferne i pomorske regije (Konferencija perifernih pomorskih regija), pokrajine i gradove (Vijeće europskih općina i regija, CEMR), velike gradove (EUROCITIES), regije (Skupština europskih regija, AER) i regionalne parlamente u Europi (Konferencija europskih regionalnih zakonodavnih skupština, CALRE) (Savez za koheziju, 2018a).

Na temelju devet zajedničkih ključnih zahtjeva od buduće kohezijske politike (Savez za koheziju, 2018b), Savez je dosad dobio potporu više od 7500 predstavnika gradova, regija, udruga i građana koji žele snažnu kohezijsku politiku. Europski parlament također se uključio u ovu debatu, usvojivši *Izvjешće o temeljima za europsku kohezijsku politiku nakon 2020. godine* (Europski parlament, 2017) koje je u velikoj mjeri odražavalo stav OR-a i velikog broja lokalnih i regionalnih dionika.

Treća faza debate o budućnosti kohezijske politike nakon 2020. godine počela je predstavljanjem zakonskih prijedloga za VFO 3. svibnja 2018. i predstavljanjem zakonskih prijedloga za reguliranje strukturnih fondova 29. i 30. svibnja 2018.

Premda Komisijin prijedlog ima za posljedicu smanjivanje kohezijske politike za oko 10 posto u cijenama iz 2018. godine, veći broj ključnih elemenata te politike moći će se zadržati, pa čak i dodatno poboljšati:

- regionalna fokusiranost politike na zaostajanje u razvoju; tranzicija i razvijene regije
- referenca na višerazinsko upravljanje i načelo partnerstva
- integriranje građana trećih zemalja u financiranje iz ESF-a
- veća diferencijacija administrativnog opterećenja na temelju dosadašnje implementacije
- snažna sklonost pojednostavljanju i
- veća fleksibilnost za teritorijalni razvoj na razini projekata.

Osim toga, Komisijini prijedlozi u velikoj mjeri predviđaju prebacivanje postojećeg sustava provedbe u sljedeće razdoblje programiranja kako bi se izbjegla nepotrebna buduća kašnjenja u započinjanju programa. Pored tih pozitivnih stavki, tu su i neka problematična pitanja:

- ESF više ne spada u zajedničku proračunsku rubriku "gospodarska, socijalna i teritorijalna kohezija".
- I dalje ne postoji vizija općeg dugoročnog razvoja EU-a, koja je od tako velike važnosti za kohezijsku politiku.
- Predviđeno je znatno smanjenje sredstava, naročito za Kohezijski fond i za razvoj ruralnih područja.
- Znatna smanjenja na području Europske teritorijalne suradnje, uključujući i brisanje INTERREG Europe.

Komisija je predložila smanjivanje konkretnog udjela izdataka za ZPP i koheziju: u idućem VFO-u udio svakog od njih bit će smanjen na ispod 30 posto europskog proračuna (Europska komisija, 2018b).

Dok je predloženo smanjivanje izdataka za kohezijsku politiku za oko 10 posto (u stalnim cijenama) bilo dosta umjerenost, smanjivanje sredstava za ZPP bilo je veće, naročito ono za EAFRD za ruralni razvoj. Iako su mnogi tvrdili da su ta smanjenja opravdana u kontekstu britanskog izlaska iz EU-a i nastanka novih prioriteta za Uniju, reakcije korisnika, gradova i regija iz cijele EU u mnogome su se razlikovale od tog mišljenja (Odbor regija, 2018).

Iako je prihvaćeno da su rano zauzimanje stavova mnogih dionika i Europskog odbora regija te mobilizacija putem Saveza za koheziju imali pozitivan utjecaj na ublažavanje smanjivanja izdataka za koheziju, rečeno je da smanjivanje sredstava za financiranje europskih gradova i regija šalje pogrešan signal mnogim, sve gnjevnijim i frustriranim građanima, naročito u ruralnim i gospodarskom krizom pogođenim područjima EU-a.

Što slijedi?

Ostaje da se vidi kada će završiti treća faza aktualne debate o koheziji, jer je usko vezana za usvajanje idućeg VFO-a. Čini se da je nestala početna ambicija mnogih lidera EU-a da zaključie pregovore o VFO-u prije europskih izbora u svibnju 2019. godine. Stoga je prilično vjerojatno da će sporazum o budućem višegodišnjem europskom proračunu biti postignut početkom 2020. godine, nakon što budu izabrani nova Europska komisija i novi predsjednik Europskog vijeća. To bi značilo da će uredbi za strukturalni i investicijski fond (ERDF/CF, ESF, EMFF, ETC) stupiti na snagu tek nekoliko mjeseci prije završetka sadašnjeg razdoblja financiranja.

No, u Europskoj uniji sve se više širi svijest o takozvanoj "geografiji nezadovoljstva", posebice nakon britanskog referenduma, nedavnih izbora u Sjedinjenim Državama, kao i u nekim državama članicama: "Godine pada, nedostatka povoljnih prilika i zamjetnog zanemarivanja dovele su do previranja u zaostalim i gospodarski pogođenim područjima. Smirivanju uznemirenosti nije mnogo doprinijelo to što im je rečeno da im je budućnost sumorna jer tradicionalne razvojne politike rezultiraju ograničenim povratom i da bi bilo najbolje investirati u naprednije krajeve" (Rodríguez-Pose, 2017: 205).

broj 35 - rujan 2018.

Tvrđi se da je važno jačati politike koje su teritorijalno osjetljive, naročito u vrijeme kad se građani osjećaju izostavljenima. Ostaje za vidjeti kako će se to pretvoriti u konačni dogovor o kohezijskoj politici.

Budući da je većina nova generacija uredbi o strukturalnim fondovima nastavak postojećeg sustava, ima nade da bi se pripreme za buduće operativne programe mogle odvijati paralelno s pregovorima o tim uredbama.

Bilješke

- 1 Kao što se dogodilo na simpoziju "Budućnost europskih financija", održanom u Bruxellesu 14. siječnja 2016. u organizaciji njemačkog Saveznog ministarstva financija (v. Buettner i Thöne, 2016).
- 2 "S druge strane, EU-27 prestaje djelovati ili manje djeluje u područjima u kojima se pretpostavi da je njegova dodana vrijednost ograničena ili da ne može ispuniti obećanja. To su područja kao što su regionalni razvoj, javno zdravstvo ili dijelovi politike zapošljavanja i socijalne politike koji nisu izravno povezani s funkcioniranjem jedinstvenog tržišta" (Europska komisija, 2017b).

Literatura

- Barca, Fabrizio (2009) An Agenda for a Reformed Cohesion Policy: A place-based approach to meeting European Union challenges and expectations. Independent Report prepared at the request of Danuta Hübner, Commissioner for Regional Policy. https://ec.europa.eu/regional_policy/archive/policy/future/pdf/report_barca_v0306.pdf Pristupljeno 4. prosinca 2018.
- Begg, Iain i dr. (2018) EU Cohesion Policy. *CESifo Forum* 19. proljeće. <https://www.cesifo-group.de/DocDL/CESifo-Forum-2018-1-march.pdf> Pristupljeno 4. prosinca 2018.
- Buettner, Thiess i Thöne, Michael (ur.) (2016) The Future of EU-Finances. Working Papers for the Brussels Symposium on 14 January 2016. <http://ec.europa.eu/budget/mff/hlgor/library/selected-readings/02-DOC-COMM-FutureEUFinances-FIFO-Jan2016.pdf> Pristupljeno 4. prosinca 2018.
- Eur-Lex (2004) Opinion of the Committee of the Regions on the 'Third Report on Economic and Social Cohesion' (2004/C318/01). https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2004.318.01.0001.01.ENG&toc=OJ:C:2004:318:TOC Pristupljeno 4. prosinca 2018.
- Eur-Lex (2013) Uredba (EU) Br. 1303/2013 Europskog parlamenta i Vijeća. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/HTML/?uri=CELEX:32013R1303&from=hr> Pristupljeno 4. prosinca 2018.
- Europska komisija (2008) European Union: Public Finance. 4. izd. http://ec.europa.eu/budget/library/biblio/publications/public_fin/EU_pub_fin_en.pdf Pristupljeno 5. prosinca 2018.
- Europska komisija (2010) Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf> Pristupljeno 5. prosinca 2018.

- Europska komisija (2014) Novi početak za Europu: moj program za zapošljavanje, rast, pravednost i demokratske promjene. Političke smjernice za sljedeću Europsku komisiju. Uvodni govor na plenarnoj sjednici Europskog parlamenta, kandidat za predsjednika Europske komisije Jean-Claude Juncker. https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/juncker-political-guidelines-speech_hr.pdf Pristupljeno 5. prosinca 2018.
- Europska komisija (2017a) Moja regija, moja Europa, naša budućnost. Sedmo izvješće o gospodarskoj, socijalnoj i teritorijalnoj koheziji. https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/cohesion7/7cr_hr.pdf Pristupljeno 5. prosinca 2018.
- Europska komisija (2017b) Bijela knjiga o budućnosti Europe: razmatranja i scenariji za EU-27 do 2025. https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/bijela_knjiga_o_buducnosti_europe_hr.pdf Pristupljeno 5. prosinca 2018.
- Europska komisija (2017c) Dokument za razmatranje o svladavanju globalizacije. https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/reflection-paper-globalisation_hr.pdf Pristupljeno 5. prosinca 2018.
- Europska komisija (2017d) Dokument za razmatranje o budućnosti financija EU-a. https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/reflection-paper-eu-finances_hr.pdf Pristupljeno 5. prosinca 2018.
- Europska komisija (2018a) Pojmovnik. Kohezijska politika. https://ec.europa.eu/regional_policy/hr/policy/what/glossary/c/cohesion-policy Pristupljeno 1. prosinca 2018.
- Europska komisija (2018b) Priopćenje za tisak. Proračun EU-a: Komisija predlaže moderan proračun za Uniju koja štiti, osnažuje i brani. http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-3570_hr.htm Pristupljeno 1. prosinca 2018.
- Europski odbor regija (Odbor regija) (1997) Opinion of the Committee of the Regions of 19 November 1997 on the Views of the regions and local authorities on arrangements for European Structural Policy after 1999. http://webapi.cor.europa.eu/documentsanonymous/cdr131-1997_fin_ac_en.doc Pristupljeno 1. prosinca 2018.
- Europski odbor regija (Odbor regija) (2010) Outlook Opinion of the Committee of the Regions on The Future of Cohesion Policy. http://webapi.cor.europa.eu/documentsanonymous/cdr210-2009_fin_ac_en.doc Pristupljeno 1. prosinca 2018.
- Europski odbor regija (Odbor regija) (2017a) Opinion: The future of Cohesion Policy beyond 2020: "For a strong and effective European cohesion policy beyond 2020". <https://webapi.cor.europa.eu/documentsanonymous/cor-2016-01814-00-00-ac-tra-en.docx> Pristupljeno 1. prosinca 2018.
- Europski odbor regija (Odbor regija) (2017b) Alliance on the Future of Cohesion Policy in the EU. CoR event on The Future of Cohesion Policy, 18. svibnja. https://cor.europa.eu/Documents/Migrated/Events/FINAL%20FINAL%203270_prog_2pgs-A4_EN_web.pdf Pristupljeno 1. prosinca 2018.
- Europski odbor regija (Odbor regija) (2018) Priopćenje za tisak. Kohezijska politika 2021.-2027.: koalicija na razini cijelog EU-a pozdravlja prijedloge koji će obuhvaćati sve regije uz jaču ulogu gradova i regija, ali upozorava na učinak rezova. <https://cor.europa.eu/hr/news/Pages/Cohesion-Policy-2021-2027-EU-wide-coalition-.aspx> Pristupljeno 1. prosinca 2018.
- Europski parlament (2017) Izvješće o temeljima za kohezijsku politiku EU-a nakon 2020. (2016/2326(INI)). Odbor za regionalni razvoj. A8-0202/2017. <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A8-2017-0202+0+DOC+XML+V0//HR> Pristupljeno 1. prosinca 2018.
- Europsko vijeće (2013) Conclusions (Multiannual Financial Framework). EUCO 37/13. https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/135344.pdf Pristupljeno 1. prosinca 2018.
- Gotev, Georgi (2017) Commissioners promote more attractive cohesion policy. *EURACTIV.com*. 26. travnja. <https://www.euractiv.com/section/economy-jobs/news/commissioners-promote-more-attractive-cohesion-policy/> Pristupljeno 1. prosinca 2018.
- Hinton-Beales, Desmond (2014) Committee guide | REGI: Cohesion implementation to be 'key context' for EU. *The Parliament Magazine*. 16. listopada. <https://www.theparliamentmagazine.eu/articles/feature/committee-guide-regi-cohesion-implementation-be-key-context-eu> Pristupljeno 1. prosinca 2018.
- Marzinotto, Benedicta (2012) The Growth Effect of EU Cohesion Policy: A Meta-Analysis. *Bruegel Working Paper* 14. http://bruegel.org/wp-content/uploads/imported/publications/WP_2012_14_cohesion__2_.pdf Pristupljeno 1. prosinca 2018.
- Mendez, Carlos i Bachtler, John (2015) Prospects for Cohesion Policy in 2014-20 and Beyond: Progress with Programming and Reflections on the Future. *European Policy Research Paper* 88. http://www.eprc-strath.eu/uploads/eprc/documents/PDF_files/EPRP_88.pdf Pristupljeno 1. prosinca 2018.
- MVEP (Ministarstvo vanjskih i europskih poslova) (2018) Pročišćene inačice Ugovora o Europskoj uniji i Ugovora o funkcioniranju Europske unije. <http://www.mvep.hr/custompages/static/hrv/files/pregovori/111221-lisabonski-prociscena.pdf> Pristupljeno 1. prosinca 2018.
- Poljsko predsjedanje Vijeće EU-a (PRES PL) (2011) Polish Presidency Conclusions on the territorial dimension of EU policies and the future Cohesion Policy Towards an integrated, territorially differentiated and institutionally smart response to EU challenges. https://www.eukn.eu/fileadmin/Files/Presidencies/2011_Poland/PRES-PL-Conclusions__territorial_dimension-CP.pdf Pristupljeno 1. prosinca 2018.
- Pucher, Jürgen; Frangenheim, Alexandra; Sanopoulos, Angelos i Schausberger, Wolfgang (2015a) The Future of Cohesion Policy: Report I. <https://cor.europa.eu/en/engage/studies/Documents/Future-CP-Report-I-Final.pdf> Pristupljeno 1. prosinca 2018.
- Pucher, Jürgen; Frangenheim, Alexandra; Sanopoulos, Angelos i Schausberger, Wolfgang (2015b) The Future of Cohesion Policy: Report II. https://cor.europa.eu/en/engage/studies/Documents/Future_of_Cohesion_Policy_report_II.pdf Pristupljeno 1. prosinca 2018.
- Rodríguez-Pose, Andrés (2017) The revenge of the places that don't matter (and what to do about it) *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society* 11 (1): 189-209.

- Sapir, André i dr. (2003) An Agenda for a Growing Europe: Making the EU Economic System Deliver Report of an Independent High-Level Study Group established on the initiative of the President of the European Commission. https://www.researchgate.net/publication/227467942_An_Agenda_for_a_Growing_Europe_The_Sapir_Report/download Pristupljeno 1. prosinca 2018.
- Savez za koheziju (2018a) #CohesionAlliance: EU-wide support for a strong cohesion policy for every region. <https://cor.europa.eu/SiteCollectionImages/CohesionAlliance/Brochures/3601-CohesionAlliance-brochure.pdf> Pristupljeno 1. prosinca 2018.
- Savez za koheziju (2018b) #CohesionAlliance for a strong EU cohesion policy beyond 2020. <https://cor.europa.eu/en/engage/Documents/Cohesion%20Alliance/declaration-cohesion-alliance.pdf> Pristupljeno 1. prosinca 2018. ■